

Tartu Ülikool
Psühholoogia instituut

Helina Harro

**EESTI PÕHIKOOLI LASTE VÄÄRTUSED KAHE UURIMISMEETODI
VÕRDLUSES: VÄÄRTUSTE PILTKÜSIMUSTIK LASTELE JA VÄÄRTUSTE
PORTREEKÜSIMUSTIK**

Magistritöö

Juhendaja: Prof. Tiia Tulviste (PhD)

Läbiv pealkiri: Laste väärtused kahe uurimismeetodi võrdluses

Tartu 2015

Kokkuvõte

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks oli võrrelda kahe erineva väärtuste uurimise meetodi, Väärtuste Portreeküsimustiku (*Portrait Values Questionnaire*, PVQ) ja Laste Väärtuste Piltküsimustiku (*Picture-Based Value Survey for Children*, PBVS-C), omavahelist kooskõlalisust ning uurida Piltküsimustiku abil saadud andmete varal Eesti laste väärtusi erinevates regioonides ning kooliastmetes. Andmeid koguti Piltküsimustikuga 335lt 1.-7. klassi õpilaselt nii Lõuna-Eestis (N=180) kui Põhja-Eestis (N=155) ja Portreeküsimustikuga 88lt Põhja-Eesti 4.-7. klassi õpilaselt, kes ühtlasi vastasid ka Piltküsimustikule. Küsimustike omavaheliseks võrdlemiseks kasutati nii üksikväärtuste kohta käivate piltide ja väidete omavahelisi korrelatsioone, peakomponentide analüüsi kui ka mitmemõõtmelist skaleerimist (*Multidimensional Scaling*, MDS). Tulemused näitasid, et kuigi mõlemad instrumendid aitavad leida teooriale vastava väärtusstruktuuri, esineb mõlema mõõtvahendi puhul üksikväiteid/pilte, mis oma väärtuskategooriaga hästi ei korreleeru või kokku sobitu. See tähendab, et kumbagi uurimisvahendit saab kasutada eraldiseisvalt, ent omavahel nende tulemused omavahel sel määral võrreldavad ei ole, et võimaldaksid instrumentide vahetumisel katseisikute väärtusstruktuuri muutumist uurida. Regioonide ja kooliastmete vaheliseks võrdluseks kasutati sõltumatut T-testi ning tulemused näitasid, et statistiliselt olulised erinevused väärtuste vahel erinevates Eesti piirkondades olid traditsioonilisuses, konformsuses, hedonismis ja stimulatsiooni otsimises. Enim hindasid Põhja-Eesti õpilased hedonismi, Lõuna-Eesti lapsed aga heasoovlikkust. Kooliastmete vahelise võrdluse põhjal eelistasid 1.-3. klasside õpilased heasoovlikkust ning 4.-6. klasside õpilased hedonismi. Vanuseastmeti olid olulised erinevused aga vaid heasoovlikkuse, saavutuse, hedonismi ja stiimulite otsimise eelistuste vahel.

Märksõnad: laste väärtused, väärtusstruktuur, Schwartzi väärtused, PVQ, PBVS-C

Abstract

VALUES OF ESTONIAN ELEMENTARY SCHOOL CHILDREN WHEN MEASURED WITH TWO DIFFERENT QUESTIONNAIRES: PICTURE-BASED VALUE SURVEY FOR CHILDREN AND PORTRAIT VALUES QUESTIONNAIRE

The aim of this study was to compare the Portrait Values Questionnaire (PVQ) and the Picture-Based Value Survey for Children (PBVS-C) to see whether they are compatible and to study the differences in values between students from different regions in Estonia and in different age-groups. The data was collected with PBVS-C from 335 students from 1st-7th grade (180 from Southern Estonia and 155 from Northern Estonia) out of whom 88 North-Estonian students from grades 4-7 also fulfilled the PVQ. Correlations between individual items, principal component analysis, and multidimensional scaling were used to compare the instruments. The results showed that although both instruments show models that are compatible with Schwartz's theoretical model, they both have items that don't correlate well with other items in the same value category. This finding suggests that although both instruments are valid to measure people's values, it's not possible to study changes in people's value structure while switching from one instrument to the other one. Independent t-test was used to compare the preferences of children from different regions and age-groups. The results showed that statistically significant differences between regions occurred with four values: tradition, conformity, hedonism and stimulation. North-Estonian children valued hedonism the most and children from Southern Estonia ranked benevolence the highest. The children from the younger age group (forms 1-3) appreciated benevolence the most and older children (forms 4-6) ranked hedonism as their first choice. The significant differences between different age groups were in benevolence, achievement, hedonism and stimulation.

Keywords: children's values, value structure, Schwartz' values, PVQ, PBVS-C

Sisukord

Kokkuvõte	2
Abstract	3
Sissejuhatus	5
1. Väärtuste uurimine	6
1.1. Schwartzi teooria	6
1.2. Väärtuste uurimise meetodid ja vahendid	7
1.3. Väärtuste uurimine Eestis	8
2. Töö eesmärgid ja hüpoteesid	9
3. Vahendid ja metoodika	10
3.1. Väärtuste Portreeküsimustik	10
3.2. Väärtuste Piltküsimustik Lastele	10
3.3. Läbiviidud uuring	11
4. Tulemused	13
4.1. Valimit kirjeldavad tulemused	13
4.2. Mitmemõõtmeline skaleerimine	16
4.3. Faktoranalüüs	19
4.4. Väidete omavahelised korrelatsioonid	21
5. Arutelu ja järeldused	22
Viited	24
Tänuõnad	28

Sissejuhatus

Väärtuste uurimine on teadlasi köitnud mitmed aastakümneid. Läbi selle püütakse mõista inimeste hoiakuid ja käitumist ning organisatsioonide, institutsioonide ja ühiskondade toimimist (Hofstede, 1980; Kluckhohn, 1951; Rokeach, 1973; Schein, 1985; Schwartz, 1992; Williams, 1970). Väärtused kannavad endas seda, mida inimesed oma elus oluliseks peavad. Oma laiaulatuslike mõjude tõttu nähakse väärtusi inimese elus kui juhtivaid põhimõtteid, mis eksisteerivad läbi aja ja keskkonna, olles seeläbi suhteliselt püsivad isiksuse tunnused (Rokeach, 1973; Schwartz, 1997). Kuivõrd psühholoogias on pigem eeldatud väärtuste püsivust ajas, on nende muutumist uuritud ehk vähem kui teistes distsipliinides, näiteks sotsioloogias, poliitikateadustes, hariduses ja organisatsioonikäitumises. Kui väärtuste muutumisest rääkida, tuleb esmalt vahet teha erinevatel muutuse tüüpidel, nagu näiteks eelistusjärjestuse muutumine või muutus numbrilise keskmise tasemes, millest esimene näitab väärtuse suhte muutust võrreldes teiste mõõdetavate väärtustega, teine aga ühele väärtusele omistatava tähtsuse keskmist tõusu või langust inimgrupi siseselt. (Bardi jt, 2009) Schwartz ja Bardi (1997) on arvanud, et inimesed võivad kohandada oma väärtusi, et paremini sobituda keskkonna võimalustega, leides kohorte võrdlevas uuringus, et seesugune muutus on tõenäolisem toimuma noortel inimestel (Bardi ja Schwartz, 1996). Keskkonnaga kohanemise teooriat toetab ka Verkasalo, Goodwini ja Bezmenova (2006) kohortidevahelise võrdluse põhine leid, et pärast 11. septembri terrorirünnakut [New Yorgis, aastal 2001] tõusis Soomes inimeste turvalisuse väärtustamise tähtsus, mis seejärel taas baastasemele langes. Huvi on tuntud ka väärtuste keskmise taseme muutuste vastu lähtuvalt vanusest (Bardi jt. 2009). Schwartz (2005) on välja pakkunud, et väärtused võivad vanusega muutuda erinevatel põhjustel, näiteks psühholoogiliste muutuste (nt hedonismi olulisuse vähenemine vananedes, sest meeled tuhmistuvad ja nauding väheneb) või uute elusituatsioonide tõttu (saavutusvajaduse suurem olulisus karjääri rajamisel), kuid ka see uuring ei olnud vaba võimalikust kohortidevaheliste erinevuste efektist. Väärtussüsteemi tegeliku muutumise uurimise tarvis oleks vaja seda mõõta ja vaadelda longituudselt, läbi inimese erinevate vanuste ja eluetappide.

Alles viimase kümne aasta jooksul on enam hakatud lisaks täiskasvanutele uurima ka vanemaid lapsi ja noorukeid ning nende väärtusi, keskendudes väärtusstruktuuridele varasemas eas, väärtuste tähenduse teadvustamisele, väärtuste rollile identiteedi kujunemisel

ja vanemate-laste väärtuste kokkulangevusele. Kuivõrd esmased väärtuste mõõtmiseks välja töötatud instrumendid olid mõeldud eeskätt täiskasvanutele ja noortele ning eeldasid opereerimist kujuteldavate olukordade ja isikutega, selgus üsna peatselt, et alla kümne aasta vanuste laste väärtuste uurimiseks oleks vaja uut, senistest vähem abstraktset vahendit. Erinevate sihtgruppide tarvis loodud küsimustikega on uuritud väärtusstruktuure ja vastuste kokkulangevusi, ent vähe on tähelepanu pööratud vajadusele uurida väärtussüsteemi muutust ja arengut läbi elutee. Sellest tulenevalt ei ole seni tegeletud ka erinevatele vanusegruppidele mõeldud uurimisinstrumentide omavahelise võrdlemisega. (Bardi jt, 2009; Bilsky jt, 2005 läbi Döring jt, 2010; Bubeck ja Bilsky, 2004; Döring, 2010; Knafo ja Schwartz, 2003, 2004)

Käesolev töö käsitleb kahte väärtuste uurimiseks välja töötatud instrumenti, millest üks on loodud täiskasvanutele ja noortele ning teine just noorema kooliastme lapsi silmas pidades. Töö üldine eesmärk on uurida mõõtvahendite võrreldavust ning katsetada lastele suunatud küsimustiku kasutatavust Eestis.

1. Väärtuste uurimine

1.1. Schwartzi teooria

Üheksakümnendate paiku õnnestus Shalom H. Schwartzil luua ja empiiriliselt tõendada üksikisikute väärtuste süsteemi sisu ja struktuuri teooria (Schwartz, 1992, 2001; Smith ja Schwartz, 1997). Antud teooria identifitseerib kümme eritüüpi väärtust (vt tabel 1), mis eksisteerivad kultuuride üleselt ning mida on omakorda võimalik jaotada nelja suuremasse gruppi ehk kõrgemasse kategooriasse. Ühtlasi loob teooria väärtuste ümber ringikujulise struktuuri, mis illustreerib väärtuste omavahelisi motivatsioonipõhiseid konflikte ja ühtelangevusi (nii et eneseupitamine ja eneseületamine vastanduvad teineteisele ning sama teevad avatus muutustele ja alalhoidlikkus). (Schwartz jt, 2001)

Umbes dekaad hiljem on Schwartz oma teooria üle vaadanud ja seda täiustanud, laiendades esialgsed kümme väärtust üheksateistkümmeni. Uuem ja detailsem mudel annab igale senisele kümnele põhiväärtusele konkreetsemad komponendid, seeläbi täpsustades (ja kohati ka veidi muutes) teooria ringikujulist motivatsioonipõhist struktuuri ja üleminekuid ühelt väärtuselt teisele (nt heasoovlikkuse jagunemine hoolivuseks (*caring*) ja usaldusväärsuseks (*dependability*), millest viimane paikneb varasemaga võrreldes hoopis lähemal

enesemääratlusele). (Schwartz jt, 2012) Seesugune detailsem lähenemine võimaldab paremat inimeste motivatsioonisüsteemide sisulist analüüsi ning lahutab eriosadeks ehk komponentideks mõõtvahendites kasutatavad väited, mis seni on lubanud liialt laia tõlgendamisruumi või sisaldanud paljusid detaile.

Kõrgemad kategooriad	Väärtused	Kirjeldus
Eneseupitamine	Võim (<i>power</i>) (märgistatud lühendiga Po)	Sotsiaalne staatus ja prestiiž, kontroll või domineerimine inimeste ja ressursside üle.
	Saavutus (<i>achievement</i>) (Ac)	Isiklik edu läbi oma kompetentsuse näitamise sotsiaalsete standardite raames.
	Hedonism (<i>hedonism</i>) (He)	Naudingud ja esteetiline rahulolu.
Avatus muutustele	Stimulatsioon (<i>stimulation</i>) (St)	Põnevus, uudsus ja väljakutsed.
	Enesemääratlus (<i>self-direction</i>) (Sd)	Iseseisev mõtlemine ja tegutsemine, loomine, uurimine.
	Eneseületamine	Universalism (<i>universalism</i>) (Un)
	Heasoovlikus (<i>benevolence</i>) (He)	Lähedaste inimeste heaolu säilitamine ja täiustamine.
Alalhoidlikkus	Traditsioon (<i>tradition</i>) (Tr)	Traditsiooniliste kultuuri või religiooni poolt pakutavate tavade ja ideede respektseerimine, aktsepteerimine ja neile pühendumus.
	Konformsus (<i>conformity</i>) (Co)	Tegevuste vältimine, mis võiksid ärritada või kahjustada teisi ning rikkuda sotsiaalseid ootusi ja norme.
	Turvalisus (<i>security</i>) (Se)	Ühiskonna suhete ja iseenda turvalisus, harmoonia ja stabiilsus.

Tabel 1. Schwartzi 10 väärtust ja nende kõrgemad ühiskategooriad. (Schwartz jt, 2001)

1.2. Väärtuste uurimise meetodid ja vahendid

Pikka aega on väärtuste uurimise vahenditena kasutusel olnud Shalom H. Schwartzi enda eestvedamisel tema teooria põhiselt välja arendatud Schwartzi Väärtuste Küsimustik (The Schwartz Value Survey - SVS; Schwartz, 1994) ja Väärtuste Portreeküsimustik (Portrait Values Questionnaire - PVQ; Schwartz jt, 2001). SVSi on tema abstraktsete väärtuspõhiste fraaside (nt "kuuluvustunne - tunne, et teised hoolivad minust") ja nende 9-pallise hindamisega peetud üsna keeruliseks mõõtvahendiks, mis vajab täitmiseks kõrgema taseme abstraktset mõtlemist, sest esitab väärtusi väljaspool konteksti. (Döring jt, 2010) Hindamaks inimesi, kes pole harjunud seesuguse lääneliku kontekstivaba mõtlemisega, lõi Schwartz 2001. aastal konkreetsema Portreeküsimustiku. Ka see instrument osutus aga 10-12 aastaste laste hinnangul keeruliseks ning liiga abstraktseks ülesandeks (sest polnud kirjeldatud näitlikke käitumisi, ainult eelistusi, nt "talle on oluline elada turvalises keskkonnas, ta väldib

kõike, mis võiks tema turvalisust ohtu seada"), lisaks ei teadnud nad mitme sõna tähendust, mis näitas, et mõõtmisvahend on liiga keeruline. Keerulisusest hoolimata leiti, et ka selles vanuses lastel oli juba selgelt välja kujunenud väärtusstruktuur. Paraku ei olnud aga Portreeküsimustikuga võimalik uurida nooremaid kui kümneaastasi lapsi, sest ette tulid sõnavara, lugemisoskuse ja abstraktse mõtlemisvõime piirid, mistõttu jäi õhku küsimus millal ja kuidas seesugused väärtusstruktuurid välja kujunevad. (Bilsky jt, 2005 läbi Döring jt, 2010) 2010. aastal tutvustas Anna Döring algkooliealiste laste väärtuste mõõtmiseks mõeldud Väärtuste Piltküsimustikku Lastele, mille käigus õpilased paigutavad erinevaid konkreetseid tegevusi kujutavaid pilte tähtsushierarhia alusel viiele erinevale tasandile. Pilte on kokku 20, iga põhiväärtuse kohta kaks pilti. (Picture-Based Value Survey for Children - PBVS-C) (Döring, 2010; Döring jt, 2010).

1.3. Väärtuste uurimine Eestis

Varasemad Eestis läbi viidud väärtuste teemalised uurimused on valdavalt keskendunud kultuuride või rahvuste vahelistele (eestlased ja venelased) võrdlustele ning keskkonnast tingitud (kultuurilised või poliitilised sündmused) erinevustele ja muutustele. Uuritud on nii täiskasvanuid kui ka noorukeid ning võrreldud laste ja nende vanemate väärtushoiakuid. (Lauristin ja Vihalemm, 1997; Tulviste, Konstabel ja Tulviste, 2014; Tulviste, Mizera ja De Geer, 2012; Tulviste ja Tamm, 2014; Vihalemm ja Kalmus, 2008) Läbi on viidud ka üks uurimus algkooli laste seas, mis keskendus Saksamaal välja töötatud lastele suunatud Väärtuste Piltküsimustiku eestindatud versiooni funktsionaalsuse testimisele siinsetes oludes. (Lepp, 2014)

Kultuuriliste erinevuste raames on leitud, et eestlased hindavad Eestis elavate venelastega võrreldes rohkem eneseületamist ning vähem eneseupitamist ja alalhoidlikkust. (Tulviste, Konstabel ja Tulviste, 2014) Vanuselised erinevused noorukite ja täiskasvanute vahel on aga suuremadki kui kultuurilised erinevused (Mizera ja Tulviste, 2012; Tulviste ja Gutman, 2003; Tulviste ja Tamm, 2014; Vihalemm ja Kalmus, 2008). Eestis hindavad noored võrreldes rahvusvaheliste täiskasvanute peal läbi viidud uuringute tulemustega enam hedonismi ja stimulatsiooni otsimist ning peavad heasoovlikust vähemoluliseks (Tulviste ja Tamm, 2014). Noorukitega läbi viidud uuringud on näidanud ka mõningasi soolisi erinevusi: noormehed hindavad võimu ja saavutust kõrgemalt kui tütarlapsed (Mizera ja Tulviste, 2012; Tulviste ja Gutman, 2003).

Esimene Piltküsimumstikuga Eestis läbi viidud uuring näitas, et antud meetod sobib seesugusel kujul ka Eestis kasutamiseks ning tõi välja, et peamiselt hindasid 1.-6. klassi õpilased dimensiooni "avatus muutustele" kuuluvaid väärtusi: hedonismi, stimulatsiooni otsimist ja enesemääratlust. Oluliseks peeti ka heasoovlikkust. (Lepp, 2014)

Piltküsimumstik on Eestis aga hetkel veel uus vahend ja selle võimalusi on väga vähe uuritud. Seni on teadmata kas ja millises vanuses laste puhul võib see kasutamiseks olla liialt lihtne (lapsik) või keeruline (lugemisoskus siiski oluline) ning kas see võiks olla võrreldav noorukite ja täiskasvanute uurimiseks enimkasutatud Portreeküsimumstikuga. Need on punktid millele käesolev töö tähelepanu pöörab ja seeläbi Piltküsimumstiku kasutusvõimalusi lähemalt uurib.

2. Töö eesmärgid ja hüpoteesid

Käesoleva töö peamiseks eesmärgiks on uurida, kas kaks samadel alustel, ent erinevates vanustes inimeste väärtuste uurimiseks loodud instrumenti on omavahel võrreldavad, st kas samade inimeste küsitlemisel kahe erineva vahendiga on võimalik saada samad tulemused. Uurimuse andmestik on kogutud nii Väärtuste Portreeküsimumstiku (PVQ) kui ka Väärtuste Piltküsimumstikuga Lastele (PBVS-C). Ühtlasi on võimalik kontrollida, et võimalikud tekkivad erisused ei oleks seotud Piltküsimumstiku puhul vanuselise lae ette tulemisega (teismelised võivad piltküsitlust, eriti piltide kleepimist, pidada lapsikuks või "titekaks", seda mitte tõsiselt võtta, selle täitmisel pigem nalja teha vms; esimese klassi õpilastel võib esineda raskusi pildiallkirjade lugemisega). Laste ja teismeliste tulemuste võrdlemine võimaldab ka erinevate vanusegruppide väärtuseelistuste võrdlemist. Lisaks saab vaadelda Piltküsimumstiku tulemuste kokkulangevust Eesti mõistes erinevates sotsiaal-kultuurilistes keskkondades elavate õpilaste vahel.

Uurimuse baashüpoteesid on, et põhikooli esimese ja teise astme (klassid 1-3 ja 4-6 vastavalt) õpilaste motivatsioonilised väärtused on sarnase struktuuriga, samuti ei esine olulisi erinevusi Lõuna-Eestis (Võru- ja Põlvamaal) ja Põhja-Eestis (Viimsi vallas) elavate õpilaste tulemuste vahel, ent Portreeküsimumstik ja Piltküsimumstik annavad samade katseisikute lõikes siiski märkimisväärselt erinevaid tulemusi.

3. Vahendid ja metoodika

Siinkirjeldatud uurimuse läbiviimiseks kontakteeruti erinevate koolidega üle Eesti, kellest seitse andsid nõusoleku projektis osalemiseks. Kokku küsitleti õpilasi kuuest väiksemast Lõuna-Eesti koolist ja ühest suuremast Põhja-Eesti koolist. Uurimise käigus kasutati kahte erinevat mõõtinstrumenti, Schwartzi väärtuste teoorial põhinevaid Väärtuste Portreeküsimustikku (Schwartz jt, 2001) ja Väärtuste Piltküsimustikku Lastele (Döring, 2010; Döring jt, 2010).

3.1. Väärtuste Portreeküsimustik

Väärtuste Portreeküsimustiku (Portrait Values Questionnaire - PVQ) lühiversioon on Schwartzi Väärtuste Portreeküsimustiku põhjal Euroopa Sotsiaaluuringu (European Social Survey - ESS) tarvis välja arendatud 21 väitega küsimustik, kus iga punkt kirjeldab isikut, kelle jaoks miski tähtis on, ning uuritava palutakse määratleda 6-pallisel skaalal kui sarnaseks ta kirjeldatut iseendale peab (nt "Tema jaoks on oluline olla rikas. Ta tahab, et tal oleks palju raha ja kalleid asju."). Kõik Schwartzi poolt välja toodud väärtused on küsimustikus esitatud kahe väite ehk isikukirjeldusega, erandiks on Universalism, mida portreeterib kolm kirjeldust. (Schwartz jt, 2001; Verkasalo, 2009)

3.2. Väärtuste Piltküsimustik Lastele

Väärtuste Piltküsimustik Lastele (Picture-Based Value Surve for Children - PBVS-C) on välja töötatud Saksamaal. Antud instrument on üles ehitatud Schwartzi 10 universaalse põhiväärtuse teooriale (Schwartz, 1992) ning lähtub arusaamast, et senised mõõtvahendid on olnud liialt abstraktsed ning ebafunktsionaalsed algklassilaste väärtushoiakute uurimiseks. Piltküsimustiku puhul antakse katseisikule paber, millele on viide ritta enam-vähem rombikujuliselt joonistatud ruudustik, mille kõige ülemisel ja alumisel real on kaks ruutu, ülevalt ja alt teisel real neli ruutu ning keskmises reas 8 ruutu ehk kokku 20 ruutu. Kõige ülemise rea ruudustik on kõige jõulisemalt välja joonistatud, sümboliseerides seeläbi olulisust. Katseisikutel palutakse 20 erinevat tegevust kujutavat pilti kleepida olulisuse alusel ette antud ruudustikku, andes sellega igale tegevusele hinnangu vahemikus [minu jaoks] "väga oluline" kuni [minu jaoks] "väga ebaoluline". Antud kakskümmend pilti jagunevad kõik võrdselt kümne põhiväärtuse vahel, kujutades iga väärtuse kahte erinevat alateemat. (Döring, 2010; Döring jt, 2010) Eestis kasutamiseks võeti originaalsest 20-pildilisest komplektist muudetud üle 19 (kolm näidet joonisel 1), üks pilt vajab väljavahetamist. Lühikesed allkirjad lisati

piltidele selleks, et selgitada pildi olemust, ühtsustada kujutise mõistmist ja tõlgendamist ning tekitada suuremat ja selgemat seost konkreetsete väärtustega (Döring, 2010; Döring jt, 2010). Pilootuuringust selgus, et pilt, mis kujutas kodus altari ees põlvitamist allkirjaga "mõtlen jumalale", jäi lastele arusaamatuks ja oli mitme lapse meelest naljakas. Selle asemel liideti pildikomplektile pilt grupist noortest muruplatsil Laulukaare ees, allkirjaga "Hoida oma maa kombeid". Muutuse kiitis heaks testi autor Anna Döring ning kuigi pildi algversiooni autor oli eestlane, Marilis Ehvert, on pilt oma lõplikul kujul joonistatud Andrea Blauensteineri ehk sama kunstniku poolt, kes joonistas teisedki testikomplekti pildid.

Pidada kinni reeglitest

Teha põnevaid asju

Elu nautida

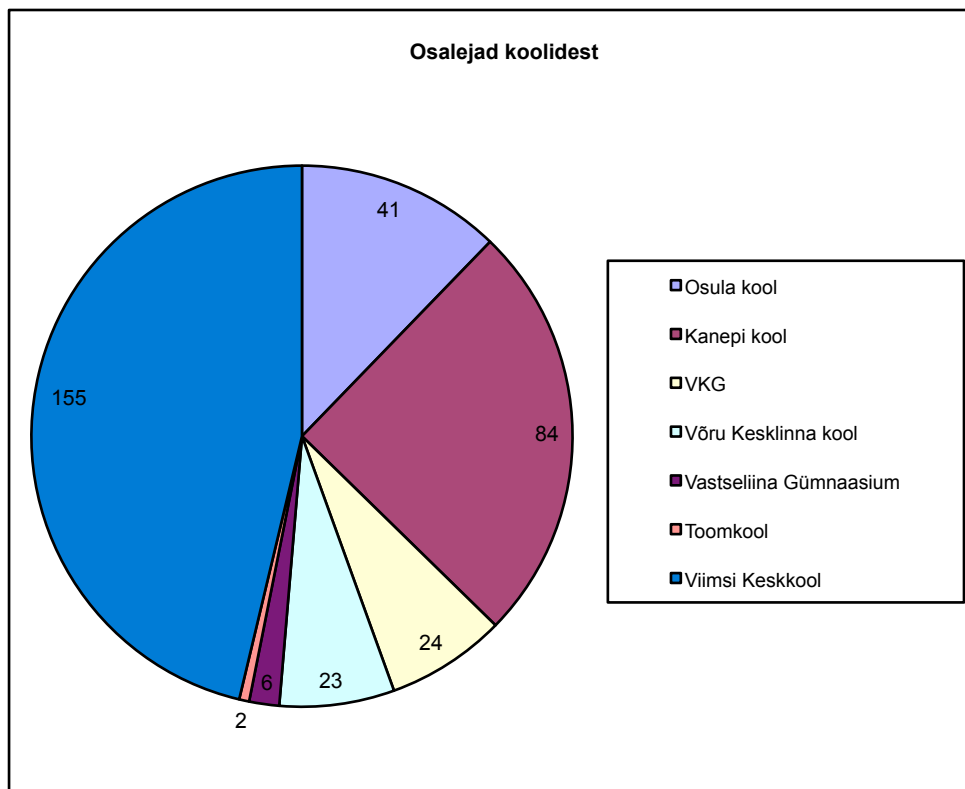
Joonis 1. Näited Piltküsimumstikust.

3.3. Läbiviidud uuring

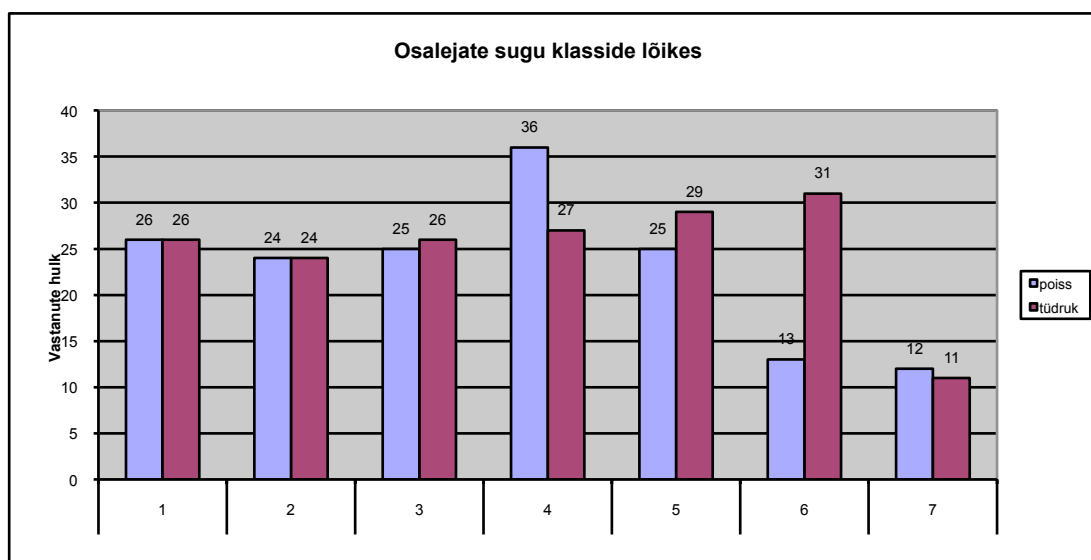
Uuringus osales 335 õpilast seitsmest erinevast koolist. Õpilaste arvuline jaotus koolide vahel on näha jooniselt 2. Kuue osalenud kooli näol on tegemist pisemate Lõuna-Eesti koolidega ning üks, Viimsi Keskkool, on Põhja-Eestis asuv suure õpilaste arvuga õppeasutus.

Vastajate vanus ulatus seitsmest aastast viieteistkümmeni ning keskmine iga oli 10,1 aastat. Klassiti ja sooliselt jagunesid küsitatud õpilased nii nagu näha jooniselt 3. Kõigi klasside õpilased täitsid Piltküsimumstikku meelsasti, ka seitsmenda klassi õpilased enda sõnutsi nautisid piltide kleepimist.

Kõigi uuritavate vanematelt küsiti internetipõhise küsitluslehe kaudu lisaks veel andmeid ema ja isa vanuse ja haridustaseme kohta ning uuriti ka seda, kas laps on elanud välismaal (ning kui jah, siis kui pikalt), milline on kodune keel ja kas vanemad elavad lapsega koos või mitte (ning kui mitte, siis kui tihti nad kohtuvad). Küsiti ka nõusolekut võimaliku kordusuuringu läbiviimiseks.

Joonis 2. Küsitluses osalenud koolid ja õpilased.

Joonis 3. Vastanute sooline jaotuvus klasside lõikes. (Joonisel x-teljel klasside numbrid.)

Piltküsimumustiku täitmisele eelnes kõigis osalevate õpilaste klassides slaidesitlus, kus kõik töökäsud, pildid ja nende allkirjade arusaadavus enne ülesande täitma asumist läbi vaadati ning üle räägiti. Piltküsimumustikku täitsid kõik uuringus osalenud õpilased (N=335). Portreeküsimumustikku täitsid ainult kõik Viimsi Keskkooli küsitluses osalenud 4.-7. klassi õpilased (N=88). Küsitluse (komplekti) täitmine võttis aega 25-40 minutit.

Kõige enam vajas Piltküsimumstiku puhul lisaselgitusi pilt kirjeldusega "olla eestvedaja", samuti esines küsimusi selle kohta, mida on mõeldud piltide "elu nautimine", "elust rõõmu tundmine" ning "ohtude eest kaitstud" ja "olla kaitstud" puhul. Õpilased ise leidsid, et oleksid tahtnud ülemistesse või alumistesse ridadesse rohkem ruute ning tundsid puudu peret ja tervist puudutavaid teemasid kujutavatest piltidest.

4. Tulemused

Kuivõrd töö eesmärk oli eeskätt välja selgitada, mil määral on sarnased kahe erineva uurimisvahendiga saadud tulemused õpilaste väärtuste kohta, analüüsisin tulemusi nii faktoranalüüsi kui ka mitmemõõtmelise skaleerimise (*Multidimensional Scaling* - MDS) meetodil.

Lisaks kõigi vastanute koondtulemuste vaatlemisele võrdlesin omavahel 1.-3. ja 4.-6. klassi laste andmeid, Põhja-Eestis ja Lõuna-Eestis elavate õpilaste tulemusi ning kahe testi tulemuste omavahelist kokkulangevust ehk väärtusstruktuuride väljajoonistumist ja samu väärtusi mõõtvate väidete/piltide omavahelist korreleerumist nende õpilaste seas, kes mõlemale küsimustikule vastasid.

4.1. Valimit kirjeldavad tulemused

Portreeküsimumstiku (PM) kõige populaarsemad ehk kõrgeima keskmise punktisummaga väited olid "Tema jaoks on oluline olla ustav oma sõpradele. Ta tahab pühenduda oma lähedastele inimestele." (5,06 punkti 6st) (Be2 - heasoovlikkus, väide 2) ning "Ta otsib seiklusi ja talle meeldib riskeerida. Ta tahab elada põnevat elu." (5,06/6) (St2 - stimulatsiooni otsimine, väide 2). Selliseid isikuid pidasid küsitletud õpilased endaga sarnaseks. Endaga mittesarnanevatena nähti isikuid, keda võib kirjeldada järgmiselt: "Ta usub, et inimesed peaksid tegema seda, mida neil kästakse. Ta arvab, et inimesed peaksid reeglitest kinni pidama ka siis, kui keegi neid ei jälgi." (2,85/6) (Co1 - konformsus, väide 1) ning "Tema jaoks on oluline olla rikas. Ta tahab, et tal oleks palju raha ja kalleid asju." (2,7/6) (Po1 - võim, väide 1) ja "Talle on oluline, et teised inimesed kuuletuksid talle. Ta tahab, et inimesed teeksid seda, mida ta neile ütleb." (2,5/6) (Po2).

Piltküsimumstiku (PP) puhul sai keskmiselt kõige kõrgema hinnangu pilt, mis kandis endas sõnumit "teisi aidata" (3,78 punkti 5st) (Be1). Kõige vähemoluliseks peeti pilti allkirjaga "olla samasugune kui teised" (1,5/5) (Co2).

Kummagi vahendi korral ei ilmnenud seost vanema haridustaseme ja mõne väärtuskategooriaga. Kõige enam olid vanemad kesk- või keskeri haridusega (emad N=115 ehk 42,8% ja isad N=130 ehk 50% vastanutest), kõrgharidusega oli vastanud emadest 44,2% ja isadest 30,1%. Õpilaste vanemate ehk emade ja isade haridustase korreleerus tugevalt ($r=,59$; $p<,01$) omavahel.

Soolised erinevused olid pigem väikesed, mõned statistiliselt olulised seosed on aga välja toodud tabelis 2. Kuigi tegemist ei ole tugevate korrelatsioonidega, on tulemused sarnased. Piltküsimumstiku alusel hindavad poisid tüdrukutest kõrgemalt võimu (Po1, Po2) ning saavutust (Ac1), tütarlapsed aga hindavad noormeestest enam heasoovlikust (Be2) ning universalismi (Un2), traditsioonilisust (Tr1) ja enesemääratlust (Sd2). Portreeküsimumstik kinnitab noormeeste poolset saavutuste kõrgemat hindamist ning toetab tüdrukute poolset heasoovlikkuse eelistamist võrreldes poistega. Samas on aga oluline välja tuua ka see, et kuigi iga väärtust hindab ühes küsimustikus kaks väidet või pilti, siis kummagi mõõtvahendi puhul ei tulnud need soolised erinevused välja mõlema sama väärtust hindava väite puhul (välja arvatud pildipõhise küsimustiku võimu kategooria), vaid jäid ainult ühe väite või pildi korral esinevaks.

	PP- Un2	PP-Be2	PP-Tr1	PP-Po1	PP-Po2	PP-Ac1	PP-Sd2	PM- Be2	PM- Ac1
Sugu	-,187**	-,236**	-,170**	,247**	,199**	,275**	-,161**	-,290**	,302**

**p < .01

Tabel 2. Väärtuste ja sugudevaheliste hinnangute statistiliselt olulised seosed mõlema instrumendi puhul.

Välismaal elamist või mõne muu keele (peale eesti keele) kodus kõnelemist tuli ette nii harva, et see ei osutunud erisuste otsimise seisukohalt oluliseks (välismaal elanuid: N=8 ehk 3%; kodune keel pole (ainult) eesti keel: N=20 ehk 7,4%). Samuti ei olnud võimalik võrrelda vanematega koos või eraldi elamise mõju väärtustele, kuna peaaegu kõik õpilased elasid mõlema vanemaga koos või kohtusid eraldi elava vanemaga tihedamini kui kord nädalas (emade puhul N=268 ehk 99,7% ja isade puhul N=227 ehk 86,6%).

Regionaalsed erinevused õpilaste väärtuseelistuste vahel on sõltumatu t-testi kohaselt väikesed, ent mainimist väärivad (vt tabel 3). Piltküsimumstiku raames andsid Lõuna-Eesti

õpilased (N=180) võrreldes Põhja-Eesti lastega (N=155) kõrgemaid hinnanguid traditsioonilisusele (5-palli skaalal keskmine 0,23 punkti kõrgem) ja konformsusele (vahe 0,23 punkti) ning Põhja-Eesti õpilased hindasid kaaslastest veidi enam hedonismi (vahe 0,29 punkti) ja stimulatsiooni otsimist (vahe 0,24 punkti). Lõuna-Eesti õpilastel joonistus välja tugevam alalhoidlikkus, Põhja-Eesti õpilastel olid eelistustes segunenud mõned eneseupitamise ja uuele avatuse alaväärtused. Kõige kõrgemalt hindasid Põhja-Eesti lapsed hedonismi, täpsemalt väidet "elust rõõmu tunda" (PPHe2) ning Lõuna-Eesti õpilased heasoovlikust, täpsemalt väidet "teisi aidata" (PPBe1). Kõige vähem hindasid Põhja-Eesti lapsed konformsust, täpsemalt väidet "olla samasugune kui teised" (PPCo2), mis ka Lõuna-Eesti õpilaste seas sai üksikväidetest madalaima tulemuse osaliseks, ent väärtuskategooriatest hinnati viimaste seas madalaimalt võimu.

Väärtus	Lõuna-Eesti			Koht	Põhja-Eesti			Vahe
	Koht	Keskmine	SD		Keskmine	SD		
Un	5	2,97	0,66	=	5	2,99	0,61	0
Be	1	3,65	0,65	<	2	3,61	0,63	1
Tr*	7	2,86	0,54	=	7	2,63	0,66	0
Co*	9	2,48	0,58	<	10	2,25	0,62	1
Se	2	3,37	0,6	<	4	3,31	0,79	2
Po	10	2,3	0,85	>	9	2,47	0,81	1
Ac	8	2,72	0,81	=	8	2,6	0,83	0
He*	3	3,49	0,83	>	1	3,78	0,74	2
St*	4	3,23	0,71	>	3	3,47	0,72	1
Sd	6	2,91	0,64	=	6	2,88	0,55	0

*p<.05 ehk regioonide vaheline keskmiste erinevus on oluline.

Tabel 3. Piltküsimumstiku väärtuste keskmised regiooniti.

Märkus: SD - standardhälve; Ac - saavutus; He - hedonism; St - stimulatsioon; Sd - enesemääratlus; Un - universalism; Be - heasoovlikus; Tr - traditsioon; Co - konformsus; Se - turvalisus.

Vanuselised erinevused õpilaste seas olid ehk veidi suuremadki, ent siiski jätkuvalt võrdlemisi väheolulised. Eraldi analüüsi kahte vanusgruppi - põhikooli esimest ja teist kooliastet ehk vastavalt klasse 1-3 (N=151) ja 4-6 (N=161). Piltküsimumstiku põhjal hinnati esimeses kooliastmes enam saavutust (vahe 0,44 punkti), teises kooliastmes aga hedonismi (vahe 0,36 punkti) ja stimulatsiooni otsimist (vahe 0,24 punkti). Esimeses kooliastmes oli selge eneseupitamise eelistamine, teises kooliastmes kõrgema kategooria väärtusgruppi eelistust esile ei kerkinud. Kõige madalamalt hindasid mõlema kooliastme õpilased võimu kategooriat, ent üksikpiltide seast sai madalaima tulemuse konformsust väljendav pilt "olla samasugune kui teised" (PPCo2). Kõige kõrgemalt hindasid esimese kooliastme õpilased heasoovlikust, ent üksikväidetest sai eelistatuimaks universaalsust väljendav "hoida loodust" (PPUn2). Teise

kooliastme õpilased väärtustasid enim hedonismi, ent piltide valikul sai enim kõrgeid hinnanguid heasoovlikust väljendav pilt "teisi aidata" (PPBe1).

Väärtus	I kooliaste				=	II kooliaste			
	Koht	Keskmine	SD			Koht	Keskmine	SD	Vahe
Un	5	3,02	0,69	=	5	2,94	0,6	0	
Be*	1	3,57	0,67	<	2	3,74	0,6	1	
Tr	8	2,83	0,57	>	7	2,76	0,59	1	
Co	9	2,44	0,6	=	9	2,37	0,58	0	
Se	3	3,36	0,72	<	4	3,41	0,64	1	
Po	10	2,36	0,83	=	10	2,31	0,81	0	
Ac*	7	2,9	0,85	<	8	2,46	0,76	1	
He*	2	3,39	0,81	>	1	3,75	0,74	1	
St*	4	3,18	0,8	>	3	3,42	0,64	1	
Sd	6	2,92	0,61	=	6	2,82	0,59	0	

*p<.05 ehk kooliastmete vaheline keskmiste erinevus on oluline.

Tabel 4. Piltküsimustiku väärtuste keskmised kooliastmeti.

Märkus: SD - standardhälve; Ac - saavutus; He - hedonism; St - stimulatsioon; Sd - enesemääratlus; Un - universalism; Be - heasoovlikus; Tr - traditsioon; Co - konformsus; Se - turvalisus.

4.2. Mitmemõõtmeline skaleerimine

Multidimensionaalne skaleerimine (MDS) on komplekt andmeanalüüsi tehnikaid, mis loovad geomeetrilise pildi andmete omavahelisest lähedusest. MDS on pärit psühhomeetriast, kus seda kasutati mõistmaks inimeste otsuseid objektidekomplekti osade sarnasuste kohta. MDS kujutab objektidekomplekti erinevate paaride omavaheliste kauguste struktuuri. See tähendab, et mida sarnasemad on kaks objekti (väidet) omavahel (või mida erinevamad), seda lähemal (või kaugemal) asuvad neid kujutavad punktid kahedimensionaalses mudelis. (Young, 1985)

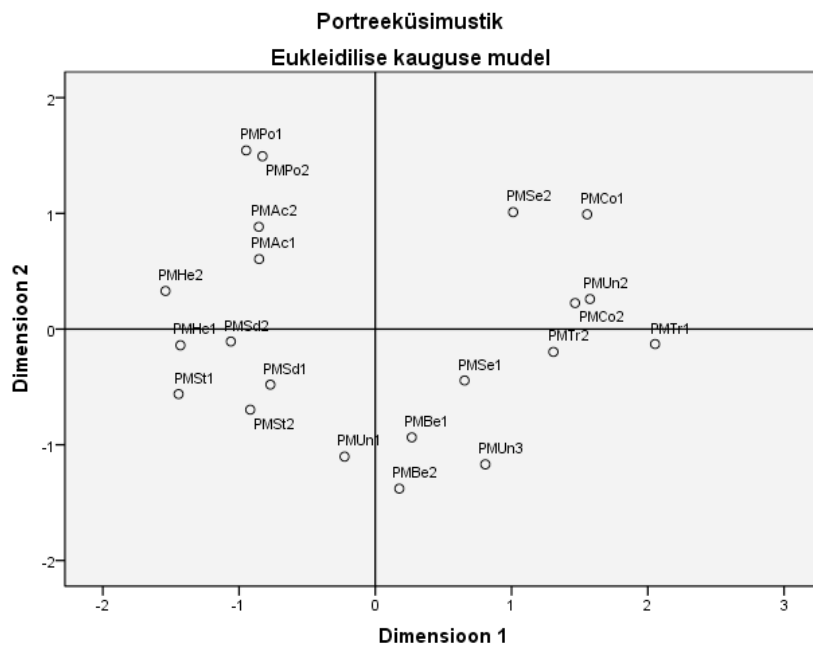
Mudeli stress näitab tegelike andmete ja nende mudelikohaste prognooside kokkulangevust või ebakõla. Mida väiksem on stressi näitaja, seda paremini ilmestab graafiline pilt väärtuste tegelikku paigutust. Kahekümne uuritava punkti korral peaks stress jääma alla 0.3, et olla kõrgem juhuslikkusest. (Döring jt, 2010)

Kuivõrd eelnevalt on väärtusstruktuuri uuritud just nimelt MDS meetodil (Döring jt, 2010), on oluline tulemuste võrreldavuse nimel sama meetodiga jätkata.

Järgnevalt on esitatud MDS meetodil saadud pildid kummagi mõõtvahendiga saadud tulemuste kohta eraldi ja koos.

Jooniselt 4, mis illustreerib Piltküsimustiku tulemusi, on näha, et eneseupitamise kategooria eraldub küll hajusalt, ent siiski selgelt teistest eristatavana alla diagrammi parempoolsesse nurka ning moodustab vastassuunalise diagonaali teise hästi koondunud, valdavalt

erinevate punktide kaugus nullist isegi suurem kui eelneval kujutisel. Joonisel 5 oleva mudeli mõõtkava ulatub ühel teljel väärtusest -2 kuni väärtuseni 3.

Joonis 5. Portreeküsitluse tulemused MDS vahendusel. (N=79; stress=0,19)

Märkus: PM - Portreeküsimustik; Po - võim; Ac - saavutus; He - hedonism; St - stimulatsioon; Sd - enesemääratlus; Un - universalism; Be - heasoovlikus; Tr - traditsioon; Co - konformsus; Se - turvalisus. Lõpus olev number tähistab konkreetset väidet.

Kahe instrumendi tulemuste koondamine samasse mudelisse annab juba kirjuma pildi (vt joonis 6). Alalhoidlikkuse kategooria (traditsioonilisus (Tr), konformsus (Co) ja turvalisus (Se) on hajunud üle ringi (pildil vasaku) poole, kuhu tihedalt kõrvale on paiknenud ka eneseületamise kategooriasse kuuluv heasoovlikus (Be) (pildil all vasakul). Samas on samuti eneseületamise ülemkategooriasse kuuluva universalismi (Un) väited ja pildid jaotunud laiali üle terve ringi, olemata isegi ühe instrumendi raames üksteise läheduses. Eneseupitamine (võim (Po) ja saavutus (Ac)) on koondunud valdavalt ühte kokku (joonisel üleval paremal), vastandudes üsna tugevalt heasoovlikkusele. Hedonism (He) on koondunud kokku stimulatsiooni otsimise (St) ning enesemääratlemisega (Sd) (all paremal), millest viimane siiski ka osaliselt eneseupitamisega kokku sulab (PPSd). Huvitav leid on traditsioonilisuse ja enesemääratlemise selge vastandumine instrumentide raames ehk ühe instrumendi siseselt, seda nii Portreeküsimustiku kui Piltküsimustiku puhul.

stimulatsiooni otsimist (ehk avatus uuele) väljendavate väidete vahel (laadungid vahemikus 0,71-0,84), samuti võimu ja saavutust mõõtvate (ehk eneseupitamise kategooriasse kuuluvate) isikukirjelduste vahel (korrelatsiooniseosed peakomponendiga vahemikus 0,7-0,76). Ka eneseületus on läbi heasoovlikkuse ja universalismi kolmanda väite ("Tema jaoks on oluline ära kuulata endast erinevate inimeste arvamusi. Isegi kui ta nende inimestega nõus ei ole, tahab ta nendest siiski aru saada.") kooskõlaline. Samas nähtub analüüsi tulemusena, et universalismi kaks esimest väidet seostuvad paremini hoopis teisi väärtusi väljendavate kirjeldustega. Alalhoidlikkus on kõige hajusam kategooria, mille kolm väärtuskomponenti langevad küll omavahel hästi kokku, ent ei moodusta selget ühtekuuluvat tervikut.

	1	2	3	4	5	6
PM-Un1	0,166	0,139	0,288	0,2	-0,282	0,713
PM-Un2	-0,185	0,065	0,122	0,828	-0,029	0,029
PM-Un3	-0,032	-0,007	0,792	0,133	0,163	0,182
PM-Be1	0,261	0,045	0,565	0,398	0,034	0,261
PM-Be2	0,151	-0,074	0,821	-0,041	0,181	0,009
PM-Tr1	-0,352	-0,217	-0,056	0,084	0,361	0,682
PM-Tr2	0,122	-0,037	0,178	0,639	0,303	-0,006
PM-Co1	-0,182	0,037	-0,206	0,607	0,417	0,215
PM-Co2	-0,06	-0,019	0,316	0,133	0,79	0,033
PM-Se1	0,146	0,106	0,494	0,464	0,221	-0,032
PM-Se2	0,039	0,144	0,158	0,212	0,69	-0,058
PM-Po1	0,022	0,738	-0,305	-0,087	0,119	0,163
PM-Po2	0,043	0,697	-0,095	0,073	0,025	-0,281
PM-Ac1	0,114	0,775	0,239	-0,031	0,122	-0,041
PM-Ac2	0,181	0,711	0,016	0,17	-0,092	0,177
PM-He1	0,707	0,321	0,197	-0,19	0,082	0,078
PM-He2	0,838	0,096	-0,147	-0,107	0,091	0,11
PM-St1	0,819	0,058	0,084	-0,03	-0,171	-0,034
PM-St2	0,739	0,022	0,218	0,227	-0,002	-0,136
PM-Sd1	0,347	0,317	0,331	-0,155	0,029	0,499
PM-Sd2	0,442	0,475	0,197	0,012	-0,096	0,222

Tabel 5. Portreeküsimustiku väidete peakomponentide analüüs: peakomponentide laadungid.

Piltküsimustiku analüüsil oli faktorite väljajoonistumine juba keerulisem ning üldpilt kirjum (vt tabel 6). Mudel kirjeldas 61,9% tunnuste varieeruvusest, ent lähtudes võrreldavast kirjeldusastmest sai sel korral võrdluseks välja tuua kuni kaheksa komponenti, millest viimane (väite Sd1 kohta - "avastada midagi uut") paistab kõigi teistega täiesti kokkusobimatu olevat. Ainsad kaks üksikväärtust, mida kujutatavatel piltidel on selge ühine komponent, on hedonism (*He*) ja stimulatsiooni otsimine (*St*), ent ühtegi neljast kõrgemast kategooriast antud meetodi puhul välja ei joonistu.

	1	2	3	4	5	6	7	8
PP-Un1	0,14	-0,032	-0,107	-0,001	0,674	0,013	0,285	0,09
PP-Un2	0,519	0,385	0,067	-0,039	-0,182	-0,237	0,044	0,106
PP-Be1	0,348	0,335	0,271	0,413	-0,04	-0,055	0,382	0,001
PP-Be2	0,17	-0,029	0,012	-0,147	0,064	0,002	0,739	0,021
PP-Tr1	0,187	0,411	-0,086	0,151	-0,476	-0,18	0,18	-0,233
PP-Tr2	0,506	0,204	-0,048	-0,145	-0,127	0,269	-0,411	0,198
PP-Co1	0,281	0,174	0,325	0,496	-0,35	0,063	-0,12	0,018
PP-Co2	0,157	0,131	0,064	-0,006	0,102	0,722	-0,167	-0,104
PP-Se1	0,207	0,095	0,51	0,484	-0,186	-0,034	0,057	-0,252
PP-Se2	0,227	-0,051	0,692	-0,045	0,006	-0,201	-0,238	-0,022
PP-Po1	-0,744	-0,15	-0,12	0,093	0,102	0,12	-0,139	0,234
PP-Po2	-0,297	0,285	0,004	-0,124	0,573	-0,185	-0,216	-0,255
PP-Ac1	-0,749	0,206	-0,084	-0,168	-0,212	-0,074	-0,18	-0,079
PP-Ac2	-0,244	0,107	0,013	-0,046	-0,134	0,623	0,137	-0,021
PP-He1	-0,116	-0,724	-0,11	-0,069	0,128	-0,151	0,098	0,113
PP-He2	0,033	-0,663	-0,121	-0,11	-0,159	-0,194	-0,008	-0,118
PP-St1	0,129	-0,307	-0,524	0,116	0,328	-0,07	-0,224	-0,058
PP-St2	0,006	-0,132	-0,635	-0,029	-0,048	-0,231	-0,127	-0,027
PP-Sd1	0	0,011	-0,01	-0,009	0,028	-0,119	0,009	0,887
PP-Sd2	0,177	-0,056	0,162	-0,813	-0,035	0,052	0,126	-0,029

Tabel 6. Piltküsimumstiku piltide peakomponentide analüüs: peakomponentide laadungid.

Eelnevast lähtuvalt on selge, et kahe instrumendi omavahelisel võrdlemisel ei ole tulemused selgemad, pigem on hajuvus veelgi suurem. Mudel, mis katab 61,7% hinnangute varieeruvusest, pakub välja kuni 10 komponenti, millest 4 kirjeldavad aga ainult ühte või kahte üksikväidet või pilti.

Mõlemas instrumendis heasoovlikust ja turvalisust kirjeldavate väidete ja piltide vahel on hea kokkulangevus, lisaks on sarnased ka hedonismi ja stimulatsiooni otsimist kirjeldavad üksikväited. Piltide ja väidete vahelisi kokkulangevusi esineb võimu, saavutuse, traditsioonilisuse, universalismi ning enesemääratluse väärtustamise raames, ent igäühes neist alamkategoriatest on emmas-kummas mõõtvahendis mõni pilt või väide, mis teistest oma grupikaaslastest eristub. Konformsust mõõtvatel üksikväidetel või piltidel ei olnud aga ei Piltküsimumstikus ega kahe instrumendi vahelises võrdluses sarnasusi (kuigi Portreeküsimumstikus eraldivõetult on). Ükski neljast kõrgemast kategooriast kahe instrumendi omavahelises võrdluses selgelt välja ei joonistu.

4.4. Väidete omavahelised korrelatsioonid

Peakomponentide analüüsi tulemuste täpsustamiseks sai tehtud mõlema instrumendi kõigi väidete omavaheliste korrelatsioonide tabel. Tulemused olid väga mitmekülgsed. Oli neid väiteid, mis korreleerusid omavahel võrdlemisi tugevalt, nt "hoida loodust" (PPUn2) ja "Ta on

sügavalt veendunud, et inimesed peaksid loodust hoidma. Looduse eest hoolt kanda on tema jaoks väga oluline." (PMUn2) ($r=,58$; $p<.01$), samas oli ka neid väiteid/pilte, mis omavahel peaaegu üldse ei korreleerunud, nt "elust rõõmu tunda" (PPHe2) ja "Ta otsib mistahes võimalust, et lõbutseda. Talle on oluline teha asju, mis talle naudingut pakuvad." ($r=,07$; $p>.05$) Iga väärtuse raames esinenud korrelatsioonide erinevuste ulatusest annab ülevaate tabel 7.

Võim	Saavutus	Hedonism	Stimulatsioon	Enesemääratlus
$r=,106-,536^{**}$	$r=,085-,303^{**}$	$r=,074-,287^{**}$	$r=,128-,409^{**}$	$r=,065-,173$
Universlism	Heasoovlikkus	Traditsioon	Konformsus	Turvalisus
$r=,012-,579^{**}$	$r=,224*-,352^{**}$	$r=,081-,426^{**}$	$r=,094-,395^{**}$	$r=,195-,270^*$

* $p < .05$

** $p < .01$

Tabel 7. Väärtuskategooriate omavaheline korrelatsioon instrumentide vahel

5. Arutelu ja järeldused

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks oli võrrelda omavahel kahte Schwartzi teoreetilisel väärtuste mudelil põhinevat instrumenti - Schwartzi Portreeküsimustikku ja Väärtuste Piltküsimustikku Lastele. Püstitatud hüpoteesi kohaselt ei erine omavahel märkimisväärselt põhikooli I ja II vanuseastme õpilaste tulemused ega ka Põhja-Eesti ja Lõuna-Eesti õpilaste omad, küll aga on erinevad tulemused kahe instrumendi võrdluses.

Eelpool välja toodud tulemused võib kokku võtta järgnevalt. Kuigi mõlema instrumendi, nii Piltküsimustiku kui Portreeküsimustiku põhjal joonistuvad saadud andmetest välja asjakohased ringmudelid, ei ole nende kahe mõõtvahendi tulemused omavahel siiski päris võrreldavad, sest ei üksikväited, väärtused ega ka kõrgemad kategooriad lange hästi kokku. Enamikus väärtuskategooriates kipub olema mõni üksikväide või pilt, mis teistest eristub.

Usutavasti on ühed käesolevate tulemuste mõjutajad ülesande püstitus küsitluste täitmisel ning vastuste andmise vorm.

Piltküsimustikus palutakse kõik 20 valikut etteantud struktuuri alusel tähtsuse järgi hierarhiasse seada. Kõige tähtsamaid saab olla ja peabki olema vaid kaks, sama kehtib kõige ebaolulisemate väärtuste kohta. Tähtsuse järjekorda tuleb asetada pildid selle järgi mida vastaja enda jaoks oluliseks peab.

Portreeküsimustiku täitmisel pole tarvis midagi ega kedagi järjekorda seada, vaid iga väidet hinnata. Igale isikukirjeldusele antakse 6-pallisel skaalal hinnang selle kohta kas kirjeldatud isik on vastaja moodi või mitte. See tähendab, et väga mitmekülgne või vastuoluline inimene võiks peaaegu kõigile valikutele ühtmoodi äärmuslikud hinnangud anda. Lisaks tuleb oma vastuste valimisel tegeleda mitte oma eelistuste välja valimise vaid oma tegeliku mina ja käitumismustrite analüüsimisega. Sellest tulenevalt tekib küsimus, et kas küsimuse püstitus võib mõjutada tulemust sel määral, et muuta kas väärtusstruktuuri või eelistushierarhiat. Kindlasti on see teema, mis vääriks tulevikus lähemat uurimist.

Regionaalsed ja vanuselised erinevused õpilaste vahel on väikesed ja pigem väheolulised. Võrreldes oma kaaslastega eelistasid Lõuna-Eesti õpilased traditsioonilisust ja konformsust ning Põhja-Eesti lapsed hedonismi ja stimulatsiooni otsimist. Esimese kooliastme õpilased hindasid võrreldes vanemate õpilastega enam saavutust ning teise kooliastme lapsed eelistasid noorematega võrreldes enam hedonismi ja stimulatsiooni otsimist. Oma üldhinnangutes olid sarnased Lõuna-Eesti lapsed ja esimese kooliastme õpilased, kes mõlemad hindasid enim heasoovlikust ning vähem võimu. Põhja-Eesti lapsed ja teise kooliastme õpilased väärtustasid kõige rohkem hedonismi. Põhja-Eesti õpilased hindasid ebaolulisemaiks väärtuseks konformsuse ning teise kooliastme õpilased võimu. Hüpotees, et erinevusi ei esine osutub osaliselt tõeks kuivõrd erinevused on olemas, ent üsna väikesed. Erinevuste kaalukuse kohta oleks kindlasti võimalik öelda enam kui sarnast uuringut viia läbi suurema valimiga.

Kokkuvõtteks võib öelda, et käesoleva uuringu tulemused langevad kokku varasemalt läbi viidud uuringutega. Mõlemad kasutatud meetodid võimaldavad uurida Schwartzi väärtuste teooria põhist ringstruktuuri. Ühtlasi ilmsel ka sel korral varasemaltki leitud sugudevaheline erinevus - poisid hindavad eneseupitamise kategooriasse kuuluvaid väärtusi (saavutust ja võimu) tütarlastest kõrgemalt. Huvitav leid oli, et kuigi kohaasetuselt vaid ühe-astmelise vahega, siis esimese kooliastme õpilased hindavad heasoovlikust hedonismist kõrgemaks kui teise kooliastme õpilased ja vastupidi. Kui varasemad uuringud on näidanud, et Eesti noorukid väärtustavad just nimelt hedonismi võrdlemisi kõrgelt (võrreldes ülemaailmsete täiskasvanute näitajatega), siis antud leiu puhul tõstatub küsimus, et kas see ehk on teatud eluperioodiks välja kujunev eelistus, mida ei pruugi esineda ei noorematel lastel ega ka täiskasvanutel. Usun, et seegi on edaspidist uurimist vääriiv teema.

Viited

Bardi, A., Lee, J. A., Hofmann-Towfigh, N., & Soutar, G. (2009). The structure of intraindividual value change. *Journal of Personality and Social Psychology, 97*(5), 913-929.

Bardi, A., & Schwartz, S. H. (1996). Relations among sociopolitical values in Eastern Europe: Effects of the communist experience? *Political Psychology, 17*, 525-550.

Bilsky, W., Niemann, F., Schmitz, J., & Rose, I. (2005). Value structure at an early age: Cross-cultural replications. In W. Bilsky & D. Elizur (Eds.), *Face theory: Design, analysis and applications. Proceedings of the 10th International Facet Theory Conference in Rome, 10-13 July 2005* (pp. 241-248). Prague, Czech Republic: Agentura Action M.

Bubeck, M., & Bilsky, W. (2004). Value structure at an early age. *Swiss Journal of Psychology, 63*(1), 31-41.

Döring, A. (2010). Assessing Children's Values: An Exploratory Study. *Journal of Psychoeducational Assessment, 28*(6), 564-577.

Döring, A., Blauensteiner, A., Aryus, K., Drögekamp, L., & Bilsky, W. (2010). Assessing values at an early age: The Picture-Based Value Survey for Children (PBVS-C). *Journal of Personality Assessment, 95*(5), 439-448.

Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: International differences in work-related values*. Beverly Hills, CA: Sage.

Kluckhohn, C. (1951). Values and value-orientations in the theory of action: An exploration in definition and classification. In T. Parsons & E. Shils (eds.) *Toward a general theory of action* (pp. 388-433). Cambridge, MA: Harvard University Press.

Knafo, A., & Schwartz, S. H. (2003). Parenting and adolescents' accuracy in perceiving parental values. *Child Development, 74*, 595-611.

Knafo, A., & Schwartz, S. H. (2004). Identity formation and parent-child value congruence in adolescence. *British Journal of Developmental Psychology, 22*, 439-458.

Lauristin, M., & Vihalemm, T. (1997). Changing value systems: Civilizational shift and local differences. In M. Lauristin, P Vihalemm, K. E. Rosengren, & L. Weibull (Eds.), *Return to*

the western world: Cultural and political perspectives on the Estonian post-communist transition (pp. 243-263). Tartu, Estonia: Tartu University Press.

Lepp, M. (2014). *Eesti alg- ja põhikooli laste väärtused: väärtuste struktuur ja kahe vanusegrupi võrdlus* (Avaldamata magistritöö.) Tartu Ülikool, Eesti.

Mizera, L., & Tulviste, T. (2012). A comparison of Estonian senior high school students' value priorities in 2000 and 2009. *Trames: Journal of the Humanities and Social Sciences*, 16, 145-156.

Rockeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.

Schein, E. H. (1985). *Organizational culture and leadership: A dynamic view*. San Francisco: Jossey-Bass.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In M. P. Zanna (ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 25, pp. 1-65). San Diego: Academic Press.

Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of Social Issues*, 50(4), 19-45.

Schwartz, S. H. (1997). Values and culture. In D. Munro, S. Carr, & J. Schumaker (eds.), *Motivation and culture* (pp. 69-84). New York: Routledge.

Schwartz, S. H. (2005). *Robustness and fruitfulness of a theory of universals in individual human values*. Alla laetud 17.05.2015 allikast
http://www.researchgate.net/profile/Shalom_Schwartz/publication/272160108_Robustness_and_Fruitfulness_of_a_Theory_of_Universals_in_Individual_Values/links/54e0f8480cf2953c22b96d16.pdf

Schwartz, S. H., & Bardi, A. (1997). Influences of adaption to communist rule on value priorities in Eastern Europe. *Political Psychology*, 18, 385-410.

Schwartz, S. H., Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S., Harris, M. & Owens, V. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(5), 519-542.

- Schwartz, S. H., Cieciuch, J., Vecchione, M., Davidov, E., Fischer, R., Beierlein, C., ... Konty, M. (2012). Refining the theory of basic individual values. *Journal of Personality and Social Psychology, 103*(4), 663-688.
- Smith, P. B., & Schwartz, S. H. (1997). Values. In J. W. Berry, C. Kagitcibasi & M. H. Segall (Eds.), *Handbook of cross-cultural psychology, Vol. 3, 2nd Ed.* (pp. 77-119). Boston: Allyn & Bacon.
- Tulviste, T., & Gutman, P. (2003). A comparison of value preferences and attitudes toward collectivism of institution-reared and home-reared teenagers. *European Journal of Psychology of Education, 18*, 33-42.
- Tulviste, T., Konstabel, K., & Tulviste, P. (2014). Stability and change in value consensus of ethnic Estonians and Russian-speaking minority. *International Journal of Intercultural Relations, 39*, 93-102.
- Tulviste, T., Mizera, L., & De Geer, B. (2012). Socialisation values in stable and changing societies: a comparative study of Estonian, Swedish, and Russian Estonian mothers, *Journal of Cross-Cultural Psychology, 43*, 480-497.
- Tulviste, T., & Tamm, A. (2014). Brief report: Value priorities of early adolescents. *Journal of Adolescents, 37*, 525-529.
- Verkasalo, M., Goodwin, R., & Bezmenova, I. (2006). Value change following a major terrorist incident: Finnish adolescent and student values before and after 11th September 2001. *Journal of Applied Social Psychology, 36*, 144-160.
- Verkasalo, M., Lönnqvist, J.-E., Lipsanen, J., & Helkama, K. (2009). European norms and equations for a two dimensional presentation of values as measured with Schwartz's 21-item portrait values questionnaire. *European Journal of Social Psychology, 39*, 780-792.
- Vihalemm, T., & Kalmus, V. (2008). Mental structures in transition culture: differentiating patterns of identities and values in Estonia. *East European Politics and Societies, 22*, 901-927.
- Williams, R. M., Jr. (1970). *American society: A sociological interpretation*, 3rd Ed. New York: Knopf.

Young, F. W. (1985). Multidimensional Scaling. In Kotz-Johnson (Ed.) *Encyclopedia of Statistical Sciences*, Vol. 5. John Wiley & Sons, Inc. Alla laetud 24.05.2015 allikast: <http://forrest.psych.unc.edu/teaching/p208a/mds/mds.html>

Tänuõnad

Täna kõiki, kes on käesoleva uurimistöö valmimisele kaasa aidanud. Kõige hinnatuma panuse on andnud minu juhendaja, prof. Tiia Tulviste, oma lõputu kannatlikkuse ja heade nõuannetega ning dots. Liina-Mai Tooding, kelle poole sain korduvalt pöörduda andmeid ja nende töötlemist puudutavate küsimustega.

Täna oma kolleegi, Marika Leppa, meeldiva koostöö ning panuse eest meie ühisesse projekti ehk andmete kogumise ning nende minuga jagamise eest.

Äärmist vastutulelikkust näitas üles ka Viimsi Keskkool, tugikeskuse juhataja Lemme Randma eestvedamisel. Täna kõiki klassijuhatajaid ja lapsevanemaid, kes uurimistöösse oma panuse andsid.

Oma abikäe ulatamise eest on enamatki kui vaid tänu ära teeninud kunstnik Marilis Ehvert, kes minu umbkaudsete kirjelduste põhjal suutis luua just täpselt seesuguse pildi nagu me vajasime.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Helina Harro,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

"Eesti põhikooli laste väärtused kahe uurimismeetodi võrdluses: Väärtuste Piltküsimumstik Lastele ja Väärtuste Portreeküsimumstik",

mille juhendaja on prof. Tiia Tulviste,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **25.05.2015**